

POVERENJE KAO ČUVAR ENERGETSKE BEZBEDNOSTI U MULTIPOLARNOM SVETU

Goran PETROVIĆ

Pošto se transportna infrastruktura obično nalazi na teritoriji više država, mora postojati neophodno poverenje i država potrošača, snabdevača i investitora u zemlje preko kojih prolaze transportni putevi. Bez energije i energetske bezbednosti nema ni nesmetanog funkcionisanja društva i zadovoljavanja svih potreba njegovih građana, kao osnove za najširu društvenu i političku stabilnost, bez koje nema ni ekonomskog prosperiteta. Neki evropski teoretičari i analitičari, na primer, energetske bezbednost definišu kao nesmetani dotok energenata u EU iz osnovnih pravaca snabdevanja, odnosno Rusije, Severne Afrike i Bliskog istoka.

Ključne reči: energetska bezbednost, poverenje, društvo, politička stabilnost

MOŽDA ĆE ZVUČATI ČUDNO ILI U NAJMANJU ruku neočekivano, ali na termin energetska bezbednost meni je prva asocijacija – poverenje. Da bih to objasnio moram sebi i vama da postavim jedno jednostavno pitanje. Šta je to energetska bezbednost, šta ova kovanica znači, odnosno šta sve pod ovim pojmom može da se podrazumeva, jer je to najbolji način da definišemo problem, odnosno otvorimo temu.

Da li je, dakle, energetska bezbednost ili bolje reći obezbeđenost, u stvari sigurnost krajnjeg korisnika, to jest neke kompanije, oblasti, regiona ili države, po pitanju stabilnog, pouzdanog, kontinuiranog i neograničenog snabdevanja nekim energentom? Ili se pod ovim pojmom podrazumeva bezbednost i sigurnost imaoca ovih energenata u pogledu bezbednosti plasmana, odnosno pouzdanosti krajnjeg korisnika ovih energenata. Kako u energetske tako i u ekonomskom, a često i političko-bezbednosnom smislu? Možda je energetska bezbednost u stvari bezbednost koridora kojim energenti od imalaca stižu do krajnjih korisnika, jer se u praksi redovno dešava da oni nisu susedi, već se nalaze hiljadama kilometara udaljeni jedni od drugih, a često su i na različitim kontinentima? Da li je, u vezi sa ovim, energetske bezbednost moguće posmatrati kao bezbednost samih transportnih sistema, najčešće naftovoda ili gasovo-

da, morskih, ili kopnenih puteva i transportnih sredstava, cisterni, tankera? Ili je to globalno gledano bezbednost investicije, odnosno sigurnost onoga ko investira u ove transportne kapacitete a ko ne mora biti ni imalac energenata ni njihov krajnji korisnik, što se u praksi najčešće dešava, već treća država ili kompanija? Ili je energetska bezbednost sve to, pomalo?

Bez obzira sa kog aspekta posmatrate ovaj fenomen, za njegovu realizaciju u praksi, i bezbedno funkcionisanje čitavog procesa prodaje, transporta i korišćenja energenata, u svakom od ovih pojedinačnih slučajeva, najvažnije je međusobno poverenje! Onoga ko energent koristi u onoga ko ga poseduje, odnosno države potrošača u državu snabdevača i obrnuto. Da će energenti biti isporučeni u dogovorenim količinama pod dogovorenim uslovima, i da će oni kada budu isporučeni biti plaćeni bez ikakvih dodatnih uslovljavanja.

O poverenju koje mora da postoji između države potrošača i države, ili država snabdevača u države preko čije, tj. čijih teritorija energenti prelaze, odnosno kompaniju i kompanije koje organizuju njihov transport, besmisleno je i govoriti. Jer, bez tog uzajamnog i višestrukog poverenja nema ništa ni od prethodnih dogovora. Isti nivo poverenja u sve ostale subjekte moraju imati i država, kompanija, banka ili investicioni fond koji investiraju u transport, odnosno transportne kapacitete, jer se te investicije obično mere milijardama dolara i evra, pa se njihov rizik mora svesti na najmanju meru ili u potpunosti isključiti. Pošto se transportna infrastruktura obično nalazi na teritoriji više država, mora postojati neophodno poverenje i država potrošača, snabdevača i investitora u zemlje preko kojih prolaze transportni putevi. S obzirom da prethodno poverenje, zajednički interesi i dogovori mogu biti dovedeni u pitanje, ako zemlje preko kojih prolaze gasovodi ili naftovodi, usled nestabilne političke, ekonomske ili vojno-bezbednosne situacije, usled krize ili oružanog sukoba, nisu u stanju da organizuju njihovu fizičko-tehničku bezbednost? Na kraju krajeva, kako god da gledate na energetska bezbednost i kako god da je doživljavate, radi se o vrlo kompleksnom i osetljivom fenomenu koji bez velikog međusobnog poverenja svih prema svima, ne može da funkcioniše!

Obezbedenost zemlje korisnika

Mislim da je nepotrebno objašnjavati od kakvog je značaja kontinuirano i bezbedno snabdevanje energentima za bilo koju državu. Kao što bez hrane i vode ljudima nema života, tako bez energije i energenata nema života državama. Bez energije, odnosno energetske bezbednosti nema privrede, nema proizvodnje, to jest ekonomske moći, a bez nje ni političke i vojne, koje su danas sve prisutnije na međunarodnoj sceni. Bez energije i energetske bezbednosti nema ni nesmetanog funkcionisanja društva i zadovoljavanja svih potreba njegovih građana, kao osnove za najširu društvenu i političku stabilnost, bez koje nema ni ekonomskog prosperiteta.

U svetu ne postoji ni jedna država koja ima sve što joj je potrebno, koja ima i ekonomsku i vojnu i političku moć, tehnologiju, sve energetske i sirovinke resurse koji su joj neophodni za nesmetano funkcionisanje i razvoj. Zato su sve države sveta upućene jedna na drugu. Pogotovo što se energenti i sirovine uglavnom nalaze u nerazvijenim zemljama Azije,

Afrike i Južne Amerike, dok su politička, ekonomska, tehnološka i vojna moć koncentrisane u SAD i Evropi i nekim zemljama Azije, poput Rusije, Kine, Indije i Japana.

Zato čak i bogate, moćne i tehnološki razvijene zemlje i pored toga što imaju na raspolaganju i druge vrste energije, koja se dobija iz hidro, termo ili nuklearnih elektrana, iz biomase ili korišćenjem energije sunca, vetra ili plime i oseke, moraju pored međusobnih da uspostavljaju političke i ekonomske odnose i sa zemljama vlasnicima osnovnih energenata, pre svega nafte i gasa i da sa njima grade odnose međusobnog poverenja. U vezi sa tim, ne čudi što je svojevremeno ministarka ekonomije jedne od najrazvijenijih zemalja EU, Marija van der Huven, u novogodišnjem obraćanju Holandskom udruženju proizvođača gasa, izjavila da je jedan od osnovnih prioriteta holandske vlade u narednom periodu jačanje saradnje sa zemljama proizvođačima gasa, a pre svega Rusijom. Pošto će njene rezerve gasa biti iscrpene u narednih petnaestak godina, Holandija želi da dotle preduzme niz mera kako bi se razvili manje isplativi izvori gasa, dogradila infrastruktura za transport i skladištenje gasa i objedinio sistem trgovine gasom u zemlji. Ali i da postane glavno čvorište za proizvodnju, skladištenje i distribuciju gasa u severozapadnoj Evropi. Da bi sve to ostvarila, mora da uvozi što je moguće više gasa iz Rusije. Kojoj je u tom cilju spremna da ponudi prenos sofisticiranih tehnologija za uštedu energije, ali i da sa njom razvija svestrane ekonomske i političke odnose. Oni se ogledaju u ponudi prenosa tehnologija za izgradnju sistema za navodnjavanje i povećanje produktivnosti u poljoprivredi, ali i u vrlo opreznom i izbalansiranom stavu Holandije o Gruziji, Južnoj Osetiji i Abhaziji, Kosovu, ali i širenja NATO na istok i postavljanja antiraketnog štita u Poljskoj i Češkoj.

Ako se tako ponaša Holandija, šta onda ostaje drugim državama, posebno onima koje nemaju naftu i gas, a ni napredne i sofisticirane tehnologije za korišćenje drugih izvora energije. Koje su gotovo stopostotno zavisne od uvoza energenata, poput Srbije koja više od 80 odsto potreba za naftom i preko 90 odsto potreba za gasom zadovoljava uvozom. Ali i svih država Balkana koje imaju ozbiljan deficit, kako u proizvodnji raznih oblika energije, tako i u resursima, što je zaključeno na Samitu JIE o saradnji u oblasti energetike, održanom u Ohridu na kome su učestvovali predsednici Srbije, Makedonije, BiH, Albanije, Crne Gore i Bugarske.

Sigurnost imalaca energenata

Iako se na prvi pogled čini da je pozicija imalaca energenata mnogo povoljnija i ležernija od pozicije onih koji ih nemaju, praksa pokazuje da ni ove zemlje nisu lišene svih problema i da ponekad imaju i nedoumica i prethodnih pitanja. Mnogim zemljama su potrebni i nafta i gas i tu ništa nije sporno, ali njihovi imaoci i proizvođači, kao i svi prodavci, brinu o svom interesu, pa robu prvenstveno prodaju onima u koje imaju najviše poverenja. Koji su najveći potrošači i najbolje platiše. Ali su se i u tom, na prvi pogled jednostavnom kupoprodajnom odnosu, tokom vremena pojavili problemi. Oni se pre svega ogledaju u količinama energenata, odnosno nafte i gasa, koje mogu da proizvedu i dostave potrošačima, koje su ponekad u koliziji sa njihovim narastajućim potrebama. S obzirom da je proizvodnja ograničena a ponuda i tražnja, kao i cene ovih energenata variraju, davno se pojavila potreba

za uređenjem ovih odnosa. Kako između samih proizvođača tako i između proizvođača i potrošača. To je rezultiralo stvaranjem raznih regionalnih i globalnih, ekonomskih ali i političko-vojnih organizacija i udruženja, koje neposredno ili posredno imaju uticaja na ove odnose. Tu pre svega mislim na OPEK kao najvažniju organizaciju zemalja proizvođača nafte, koja pokušava da na bazi solidarnosti i uzajamnog poverenja uredi kako njihove međusobne odnose, tako i njihove odnose sa potrošačima. Pre svega da spreči nelojalnu konkurenciju i nekontrolisanu proizvodnju, uglavnom dogovornim određivanjem dnevnih, mesečnih i godišnjih količina koje se mogu proizvesti, kao i formiranjem jedinstvenih cena.

A to je za zemlje proizvođače od prioritarnog značaja, jer od količina i cena nafte i gasa u dobroj meri zavise i njihovi budžeti, koji se često pune isključivo prihodima od proizvodnje i prodaje energenata. Pa kada cena nafte sa 150 dolara po barelu padne za dve trećine, onda na trećinu padnu i budžeti mnogih država. Zato su i one itekako zainteresovane da sa zemljama potrošačima grade skladne i harmonične odnose, na bazi poverenja i uvažavanja zajedničkih potreba i interesa.

Bezbednost investicije

Iako se zemlje proizvođači i potrošači trude da zajedno sa zemljama preko kojih prolaze transportni putevi, finansiraju i izgrade potrebnu infrastrukturu, u tim investicijama često učestvuju i neke druge države ili nadnacionalne, pre svega finansijske, institucije. Kako se te investicije najčešće mere u milijardama dolara ili evra jasno je da su finansijski veoma zainteresovani za bezbednost i isplativost svoje investicije. Između ostalog i zato što gasovodi i naftovodi kada se jednom naprave, ne mogu da se demontiraju i odnesu, nego trajno ostaju tamo gde su postavljeni. To nisu ni putni ni vazdušni koridori, i vi ne možete ići čas auto-putem kroz jednu državu a potom kroz drugu ili leteti jednim vazdušnim koridorom a onda se predomisli pa leteti drugim.

Zato razgovori, dogovori, pregovori, studije izvodljivosti i sve ostale pripremne radnje tokom kojih se pored ekonomskih razmatraju i analiziraju i geostrateški i političko-bezbednosni faktori, traju godinama i decenijama. Neki evropski teoretičari i analitičari, na primer, energetska bezbednost definišu kao nesmetani dotok energenata u EU iz osnovnih pravaca snabdevanja, odnosno Rusije, Severne Afrike i Bliskog Istoka. To bi po njima bila energetska bezbednost u širem smislu, dok bi u užem smislu ona označavala pronalaženje alternativnih puteva snabdevanja EU energentima, koji bi smanjili njenu zavisnost od nafte i gasa iz Rusije. Da bi se to postiglo razmatrala se, recimo, mogućnost da se, pored dva naftovoda, kojima se u EU transportuje nafta iz Kaspiskog basena, Baku – Tbilisi – Džejhan i Baku – Supsa i naftovoda KTK, koji naftu transportuje iz polja Kašagan i Tengiz u rusku luku Novorosijsk, naftovod Odesa (Ukrajina) – Brodi (Poljska) spoji sa ovim nalazištima kako bi se „zaobišla” Rusija i njeni naftovodi. U tom cilju morao se izgraditi podvodni naftovod Baku-Odesa. Međutim, pošto su zalihe pomenutih azerbejdžanskih izvora svega 1,3

– Džejhan i Baku – Supsa, pokazalo se da je mnogo logičnije i ekonomičnije ova nalazišta spojiti sa naftovodom Odesa – Brodi, preko ruskog naftovoda KTK proširenjem njegovih kapaciteta. Tako je, uprkos svim nastojanjima EU da se oslobodi ruskog monopola u snabdevanju kao i u transportu, primera radi 2006. godine njenim naftovodima u EU stiglo 180 miliona tona nafte naspram svega devet miliona koji su došli naftovodima Baku – Tbilisi – Džejhan i Odesa – Brodi.

Ništa jednostavnija priča nije ni na Balkanu gde, pored postojećih naftovoda Družba i Adrija, EU i mnoge druge zemlje, svaka sa aspekta svojih interesa, razmatraju mogućnost izgradnje još tri: Burgas – Aleksandropulos, Burgas – Vlora i Konstanca – Pančevo – Trst. Međutim, pošto je jedino u slučaju prvog naftovoda obezbeđeno njegovo snabdevanje naftom iz Rusije i Kazahstana, izgradnja ostala dva je krajnje diskutabilna.

Slično je i sa gasovodima, jer EU preferira Nabuko, dok Rusija za sada samo deklarativno sa svojim partnerima „radi” na gasovodu „Plavi tok”.

Ali, čak i kada se tek nakon brojnih ekonomskih, finansijskih pa i strateških i geopolitičkih procena dođe do faze realizacije i eksploatacije, to nije garancija da će se, pogotovo na duži rok, ostvariti ciljevi, odnosno postići ta famozna energetska bezbednost, ma šta pod njom podrazumevali. Najbolji primer za to su Rusija i Ukrajina, koje su do nedavno bile „bratske sovjetske, socijalističke republike” u okviru velikog i moćnog Sovjetskog Saveza, i delovi jedinstvenog privrednog sistema, za koje niko nije mogao da pretpostavi da će danas biti nezavisne države, ne samo sa različitim već i direktno suprotstavljenim političkim, bezbednosnim i ekonomskim interesima.

Pošto Rusija podmiruje oko 25 odsto evropskih potreba za gasom a skoro 80 odsto ovog gasa ide preko Ukrajine, EU koja je mirno gledala na zaoštavanje političkih, ekonomskih i vojno-bezbednosnih odnosa Rusije i Ukrajine, koje je i sama uzrokovala nastojanjima da Ukrajinu uvede u svoju sferu uticaja, ohrabrujući je na putu ka članstvu u EU i NATO, nije mogla da ostane ravnodušna na prestanak ruskih isporuka gasa Ukrajini u januaru ove godine deklarativno uzrokovanih nemogućnošću dogovora oko cena gasa i neplaćenim računima. To je naravno samo povod za svođenje mnogo ozbiljnijih računa ne samo između Rusije i Ukrajine, već i Rusije, sa jedne, i EU i NATO, sa druge strane. Zato je spor oko gasa pre svega političko i geostrateško, a tek potom ekonomsko pitanje. Rusija naravno ne želi da „izgubi” Ukrajinu i preko nje izlaz na Crno more, niti da je vidi u NATO, pa svoj energetska monopol koristi za realizaciji ovih ciljeva. U slučaju da u tome ne uspe, ona će pokušati da ovim sporom maksimalno diskredituje Ukrajinu, kao bezbednu tranzitnu zemlju na putu ruskog gasa ka EU. Razmatranje ideje i planiranje izgradnje novih gasovoda, koji bi na putu ka EU zaobišli Ukrajinu, pre svega „Severnog toka”, koji bi od Viborga u Rusiji ispod Baltičkog mora stizao do Grafsvalda u Nemačkoj, kao i razgovori između ruskog premijera Putina i bivšeg nemačkog kancelara Šredera, sada predsednika Nadzornog odbora konzorcijuma projekta „Severni tok”, imali su identičan cilj.

Da je ovaj spor strateško i geopolitičko, a ne samo ekonomsko pitanje, svedoče i odnosi Rusije i Belorusije, ekonomski potpuno identični onima između Rusije i Ukrajine, s obzi- **111**

rom da Rusija i sa Belorusijom ima spor oko cene gasa i neplaćenih računa, ali dijametralno različitih kada je u pitanju politika. Pre svega zbog činjenice da Belorusija nije miljenik ni EU ni NATO i namere Rusije da sa njom razvije mnogo tešnje ekonomske i vojno-bezbednosne odnose, koji idu do „pojačavanja zajedničkih regionalnih armijskih grupa i stvaranja zajedničkog vazdušnog prostora”. Pri čemu ni eventualno priznavanje nezavisnosti Abhazije i Južne Osetije od strane Belorusije nije bez značaja. Jednostavno rečeno, Rusija generalno gledano ima mnogo više poverenja u Belorusiju nego Ukrajinu, što se odražava u svim sferama pa i u sferi energetske bezbednosti.

Bezbednost transportne infrastrukture

Kada se razmotre svi mogući napred navedeni aspekti ovog fenomena, dolazi se do zaključka da je fizičko-tehnička bezbednost samih transportnih kapaciteta najjednostavnije pitanje, odnosno najlakše rešiv problem. Jer, kada države proizvođači i države korisnici, države preko kojih prolaze transportni koridori i finansijeri, postignu sporazum i realizuju jedan ovakav projekat za pretpostaviti je i da je pitanje fizičke bezbednosti transportne infrastrukture procenjeno i rešeno kao prethodno pitanje. Da su procenjeni i predupređeni svi bezbednosni rizici. Odnosno, da su sve države uključene u ovaj projekat u neophodnoj meri stabilne, demokratske, suverene i bezbedne, ili barem u onoj meri koja je neophodna za bezbednost transportnih kapaciteta i energenata i da imaju poverenja jedne u druge. Tako da se pitanje posebne obezbeđenosti ovih koridora i infrastrukture u okviru pojedinih država uopšte ne postavlja. A čak i u slučaju da neka od država ne bi bila sposobna da obezbedi transportne kapacitete, pitanje fizičke bezbednosti transportne infrastrukture relativno lako bi se moglo rešiti putem političko-diplomatskih, ekonomskih ili vojnih faktora. Uostalom, ni jedan režim, ma koliko bio nedemokratski i diktatorski, ne bi bio toliko isključiv, ekstreman ni naivan, da ne bi mogao da shvati da bi bilo kakvim ugrožavanjem ovakvih objekata direktno i nedvosmisleno ugrozio i sopstvenu bezbednost i sopstveni opstanak.

Energetska bezbednost i atomska energija

Jasno je da se svi do sada razmatrani aspekti energetske bezbednosti odnose na naftu i prirodni gas, ali i da su oni ne samo marginalni već i apsolutno beznačajni u odnosu na, da je tako nazovemo, energetska bezbednost atomske energije. Jer i pored toga što su strateške sirovine, koje imaju širok spektar primene u industriji, nafta i gas su samo nafta i gas, i njihovom upotrebom i korišćenjem se ne mogu proizvesti nikakve štetne posledice.

Stvari su drastično drugačije sa atomskom energijom. Ne samo zbog toga što je ovom tehnologijom ovladalo tek nekoliko zemalja i što bi posledice njene zloupotrebe mogle biti fatalne po celo čovečanstvo, već i zbog toga što su prirodni resursi potrebni za njenu proizvodnju neuporedivo skromniji. Jer, uranijuma, plutonijuma i ostalih elemenata potrebnih za njenu proizvodnju, ima neuporedivo manje, nego nafte i prirodnog gasa. Osim toga, postu-

pak skladištenja i čuvanja upotrebljenog nuklearnog goriva, nije ni tehnološki ni bezbednosno manje zahtevan od njegove upotrebe.

Sve to, naravno, ima veoma ograničavajuću ulogu u pogledu transfera i upotrebe nuklearne tehnologije, čak i u mirnodopske svrhe, a pitanje poverenja i bezbednosti čini ne samo prvorazrednim, već i ultimativnim! Zato se i pored toga što je ova energija najjeftinija, a profiti od prodaje tehnologije i izgradnje nuklearnih elektrana se mere milijardama dolara i evra, malo zemalja može pohvaliti njenom proizvodnjom i korišćenjem.

Ostali aspekti energetske bezbednosti

Ovom prilikom, nažalost, ništa nije rečeno o energetske bezbednosti u odnosu na Cyber terorizam koji bi mogao biti posebna tema ne samo geopolitičkog časopisa, već i ozbiljnog naučno-tehničkog i bezbednosnog projekta. Rad većine gasovoda, naftovoda pa i nuklearnih elektrana, naime, u najvećoj je meri kompjuterizovan, a time i podložan ugrožavanju od strane Cyber terorizma.

Nije razmotreno ni pitanje energetske bezbednosti u nekom, uslovno rečeno, negativnom smislu. Reč je o mogućem nastojanju multinacionalnih kompanija, angažovanih u sferi nafte, gasa i atomske energije, da zarad očuvanja svojih pozicija i profita, na sve moguće načine koče i sabotiraju naučno-istraživački rad u oblasti usavršavanja i usvajanja novih tehnologija u sferi obnovljivih izvora energije! O tome najbolje govori podatak da najveći potencijal u domenu obnovljivih izvora energije ima geotermalna energija, a da se u ovom trenutku koristi tek 2–3 odsto svetskih kapaciteta.

Ali, mislim da je i sve napred navedeno više nego dovoljno da se sa najvažnijih aspekata sagleda sva kompleksnost fenomena energetske bezbednosti ma šta pod njom podrazumevali.

Abstract: Trust as the Safeguard of Energy Security in a Multipolar World

Since the transport infrastructure usually runs through the territory of several countries, it is necessary to establish trust between the consumer states, supplying states and investors in those countries through which the transport routes pass. There can be no unimpeded functioning of the society without energy and energy security, nor can the needs of all citizens be met, all of which is a basis for the most comprehensive social and political stability, without which, in turn, there can be no economic prosperity. Certain european theoreticians and analysts, for example, define energy security as the unimpeded flow of energy fuels into the EU from the basic supply routes, i.e. from Russia, North Africa and the Middle East.

Keywords: energy security, confidence, society, political stability